

## O'QUVCHILARNING RUHIY RIVOJLANISH BOSQICHLARINI PSIXOLOGIK TADQIQOTLARDA O'RGANILISHI

**Urakova Nazira Lukmanovna**

Samarqand viloyati Ishtixon tumani MMTBga  
qarashli 2-sonli IDUMning amaliyotchi psixologi

**Annotatsiya:** *Ruhiy rivojlanish sustlashgan bolalarni qoniqarli o'yi olmaydi ya'ni biroq bu xolat o'z vaqtida aniqlansa, bolalarga tegishli yordam tashkil etilsa, ular ommaviy maktab dasturlarini o'zlashtira oladilar. Ruxan rivojlanish kamchiliklarining bazi bir shakllarida, bolalarni vaqti vaqti bilan maxsus psixonevrologik sanatoriyalarda davolanib turishlari tavsiya etiladi. Sanatoriyada bola kollektiv ishiga asta-sekinlik bilan jalb etiladi. Unda charchash alomatlari paydo bo'lganda, u o'quv mashxulotlaridan vaqtincha ozod etiladi yoki unga soddaroq vazifalar beriladi. Sanatoriyadan davolanib qaytganlaridan so'ng, bola o'qishni o'z maktabida davom ettiradi*

**Kalit so'zlar:** idrok, diqqat, shaxsiy rivojlanish, ruhiy rivojlanish, xotira, tafakkur, tasavvur, nutq.

### KIRISH

Ruhiy rivojlanish sustlashishning psixogen shaklida bola erta yoshligidan noqulay, notog'ri sharoitda tarbiyalanadi va shu tarbiyaning salbiy tomonlari ruxan rivojlanishiga ta'sir o'tkazgan boladi. Shu xildagi kamchiliklarni kelib chiqish sabablarini 3 guruxga bo'lish mumkin.

1. Bola tarbiyasi bilan mutlaqo shug'ullanmaslik, uni butunlay oz xoliga tashlab qoyish, bunda bolalarda burch va masuliyat xissi shakllanmaydi. Aqliy idrokni rivojlanishi, qiziqishlari, bilish faoliyati xis tuygu va iroda yetishmasligi ustiga oquv fanlarini ozlashtirish uchun zarur bilim va taassurotlarning yetishmasligi ham qoshiladi.
2. Bolani har tomonlama erkalatish, yetarli mustaqqil faoliyatga orgatmaslik, tashabbuskorlik, masuliyat xissini shakllantirmaslik, bolani oila erkasi qilib ostirish, xaddan tashqari uning kongliga qarab ish tutish natijasida ham bola ruxiy rivojlanishida bir qadar orqada qolishi mumkin.
3. Bolaga nisbatan qopol munosabatda bolish, jismoniy jazolash, qattiqqollik qilish, ota-onalarning alkogolizmga aloqador tajavvuzkorona munosabatlari bolani mudom asabiylashtirib, ruxiy rivojlanishdan orqada qolishga sabab boladi. Bunday bolalarda qopollik, juratsizlik, tashabbussizlik, mustaqilsizlik, qorqoqlik va boshqa xislatlar shakllanadi. Bularning hammasi aql idrokiga, bilish faoliyatiga ham salbiy tasir korsatadi.

Ruhiy rivojlanish sustlashishning psixogen shaklida aql idrok bilish faoliyatiga aloqador kamchiliklarga aksari notogri tarbiya natijasida paydo bolgan xislatlar ham qoshilib pirovard natijasida shaxsning rivojlanishi izdan chiqadi, unda patologik xislatlar yuzaga keladi. Ana shunday bolalarni pedagogik qarovsiz bolalardan ajrata olish lozim. Pedagogik qarovsiz bolalarning psixikasi normal bolib, ular notogri tarbiyalanganligi natijasida ulgurmovchi oquvchilar qatoriga otib qoladilar. Xolbuki Ruhiy rivojlanish sustlashgan bolalalarda shaxsiyatning har tomonlama noto'g'ri rivojlanishi markaziy nerv sistemasidagi yengil darajadagi organik jaroxatlanish bilan bog'liq.

Bola onaning qornidaligi davrida, ya'ni to'qqiz oy mobaynida juda tez va juda murakkab taraqqiyot davrini boshidan kechiradi, uning keyingi rivojlanishi ona qornidagi taraqqiyoti bilan uzviy bog'liqdir. Shuning uchun ham homiladorlik vaqtining har bir vaqti normada o'tsa va kerakli muolajalarni olib tursa chaqoloqlikning yaxshi rivojlanishini taminlaydi. Homiladorlik vaqtida vitaminli mahsulotlardan iste'mol qilsa bolaning rivojlanishiga yaxshi natija beradi. Bola tug'ilgandan keyin u gapira olmaydi faqat ona suti bilan oziqlanadi. Bu davrda bolaga yaxshi parvarish kerak bo'ladi. Yangi tug'ilgan va bir yoshgacha boigan bolalarning tashqi qiyofalari katta odamlarning tashqi qiyofalaridan ancha farq qiladi.

Yangi tugilgan bolaning boshi gavdasiga nisbatari juda ham katta (gavdasining to'rtinchi qismiga barobar), bo'yin deyarli yo'q darajada qisqa, gavdasi uzun, oyoq-qo'llari gavdasiga nisbatan qisqa boiadi. Bu davrda bola parvarishga muhtoj bo'ladi hamda uning rivojlanishi shu davrga to'g'ri keladi. Psixolog olim D.B.Elkonin ta'kidlaganidek, "Bola jamiyat a'zosi va shaxs sifatida shakllanib borar ekan, uning psixikasi rivojlanib, olamni aks ettirish qobiliyati go'daklikdan yetuklik davrigacha murakkablashib va takomillashib boradi. Ushbu jarayonning o'ziga xos xususiyatlari, uning qonuniyatlarini bolalar psixologiyasi tadqiq etadi".

Hayotning yettinchi yili bolalarning rivojlanishidagi juda muhim integral davrning davomi bo'lib, u besh yoshda boshlanadi va yetti yoshda tugaydi. Yettinchi yilda besh yoshda paydo bo'lgan yangi aqliy shakllanishlar davom etmoqda. Shu bilan birga, bu shakllanishlarning yanada yangi yo'nalishlari va rivojlanish uchun psixologik sharoit yaratadi. Olti yoshda tana faol ravishda yetuklashadi. Bolaning vazni oyiga 200 grammga, bo'yi 0,5 sm ga oshadi, tana nisbatlari o'zgaradi. 7 yoshli bolalarning o'rtacha bo'yi 113-122 sm, o'rtacha vazni 21-25 kg. Miyaning sohalari deyarli kattalarniki kabi shakllanadi. Ossifikatsiya jarayonlari davom etmoqda, ammo umurtqa pog'onasi hali ham beqaror. Katta va ayniqsa kichik mushaklar rivojlanmoqda. Qo'l mushaklarining koordinatsiyasi jadal rivojlanadi. Umumiy jismoniy rivojlanish bolaning nozik motorika ko'nikmalarini rivojlantirish bilan chambarchas bog'liq. Barmoqlarni o'rgatish - bu bolaning aql-zakovatini oshirish, nutqni rivojlantirish va yozishga tayyorgarlik ko'rish vositasi.

Shaxsiy rivojlanish. Ongdagi o'zgarishlar ichki harakat rejasi deb ataladigan narsaning paydo bo'lishi bilan tavsiflanadi - nafaqat vizual tarzda, balki ongdagi turli g'oyalari bilan ishlash qobiliyatidir. Bolaning shaxsiyatidagi eng muhim o'zgarishlardan biri uning o'zi haqidagi g'oyalari, o'zini o'zi "MEN" ning keyingi o'zgarishlardir. Ushbu shakllanishlarning rivojlanishi va murakkabligi olti yoshga to'lgan davrda aks ettirishning rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi - o'z maqsadlari, olingan natijalar, ularga erishish usullari, tajribalari, his-tuyg'ulari va maqsadlarini amalga oshirish va bilish qobiliyati; axloqiy rivojlanish uchun olti, yetti yoshlilar sezgirdir. Bu davr asosan shaxsning kelajakdagi axloqiy xarakterini oldindan belgilab beradi va shu bilan birga pedagogik ta'sirlar uchun juda qulaydir.

O'yin harakatlari yanada murakkablashadi va kattalar uchun har doim ham oshkor etilmaydigan alohida ma'noga ega bo'ladi. U bir nechta markazlarga ega bo'lishi mumkin, ularning har biri o'z hikoyasini qo'llab-quvvatlaydi. Shu bilan birga, maktabgacha yoshdagi bolalar o'yin jarayonida atrofidagi sheriklarining xatti-harakatlarini kuzatishi va xatti-harakatlarini o'zgartirishi mumkin. Bu davrning eng muhim xususiyatlaridan biri barcha psixik jarayonlarning o'zboshimchaliklarining namoyon bo'lishidir.

### XULOSA

O'z "men" ni anglash va shu asosda maktabgacha yoshning oxiriga kelib ichki pozitsiyalarning paydo bo'lishi yangi ehtiyojlar va intilishlarni keltirib chiqaradi. Natijada, maktabgacha yoshdagi bolalik davrida asosiy yetakchi faoliyat bo'lgan o'yin maktabgacha yoshning oxiriga kelib, bolani to'liq qondira olmaydi. U bolalikdagi hayot tarzidan tashqariga chiqishga, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatda qulay o'rin egallashga muhtoj, ya'ni bola yangi ijtimoiy pozitsiyani - "maktab o'quvchisining pozitsiyasini" qabul qilishga intiladi, bu 6-7 yoshli bolalarning shaxsiy va aqliy rivojlanishining eng muhim natijalari va xususiyatlaridan biridir.

### FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Nishanova Z. va Alimova G.: "Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi": M; Toshkent-2006 yil: 4- bet.
2. Nishanova Z.T, Kamilova N.G, Abdullayeva D.U, Xolnazarova M.X.: "Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya". M: Toshkent-2018; 1-bet.
3. Nishanova Z.T; ALIMOVA G.F; Turg'unboeva A.G'; Asranboeva M.X. "Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi" M: Toshkent-2017; 23 bet.
4. Internet materiallari